

La història d'Empúries feta literatura per Fages de Climent

Autoria: Bibiana Motos Amores

Tutorització: Mariàngela Vilallonga

Grau en Comunicació Cultural

Facultat de Lletres de la Universitat de Girona

5 de juny del 2015

AGRAÏMENTS

Vull agrair a la professora Mariàngela Vilallonga per la seva ajuda en la direcció d'aquest treball de final de grau. Ella va ser qui em va fer descobrir la figura de Carles Fages de Climent i qui m'ha acompanyat en tota la meva investigació.

També m'agradaria donar les gràcies al professor Francesc Montero per facilitar-me un llistat de bibliografia per poder tirar endavant el meu treball i fer més àmplia la meva visió de l'autor.

Vull donar també les gràcies a tot el personal de la Biblioteca de Catalunya per a totes les consultes que he fet, ja que sempre m'ho han posat molt fàcil i el tracte ha sigut molt agradable.

Finalment agrair a la meva família, amics i amigues per recolzar-me durant la trajectòria de tot aquest treball, en els bons i els mals moments.

ÍNDEX

1. INTRODUCCIÓ	1
2. OBJECTIUS	3
3. METODOLOGIA	4
4. AUTOR	5
4.1. Aproximació biogràfica	5
4.2. Fages de Climent i el Noucentisme	7
4.3. Fages de Climent i els seus contemporanis	10
5. L'OBRA	12
5.1. L'Empordà com a musa	12
5.2. Context històric d' Empúries: grecs i romans	14
5.3. Cató arriba a Empúries, el seu campament militar	15
5.4. La història d'Empúries feta literatura	17
5.4.1. El meravellós desembarc de Brunet	17
5.4.2. <i>Empòrion, la de les tres muralles</i>	19
5.4.3. Característiques de l'obra de Fages	20
5.4.4. Parts en què es divideix l'obra	22
5.4.5. Personatges	26
5.4.6. La versemblança històrica amb <i>Empòrion</i>	46
6. CONCLUSIONS	50
7. BIBLIOGRAFIA	51

1. INTRODUCCIÓ

Sortosament, Carles Fages de Climent és un dels molts autors catalans del segle XX que van caure en l'oblit, tot i que ha estat recuperat en els darrers anys, a partir sobretot de la commemoració del centenari del seu naixement l'any 2002. Des d'aquell moment i gràcies als familiars del poeta, que van obrir l'arxiu de Fages de Climent, es va posar al descobert tot un seguit d'obra inèdita de gran interès que diversos estudiosos es disposen a analitzar i preparar per a la seva possible edició.

L'any 2003, l'editorial Quaderns Crema va reeditar quatre de les seves obres més representatives: *Les Bruixes de Llers*, *Balada del Sabater d'Ordis*, *Tots els sonets* i *Somni de Cap de Creus*.

Com a escriptor, Fages de Climent, després d'acabar els seus estudis de lletres, va iniciar una relació amb els intel·lectuals de la seva època, una època arrelada al retorn de la cultura greco-llatina i el món clàssic: el Noucentisme.

Podem considerar a Fages de Climent com un autor polifacètic, ja que durant la seva trajectòria va passar per diferents redaccions de diaris com *La Vanguardia*, *Diario de Barcelona*, *Telestel*, etc. Però, d'altra banda, també va ser un gran poeta, dramaturg i prosista fins a la seva mort, ja que no va deixar mai d'escriure.

He apostat per fer un treball de recerca sobre un autor català, nascut a Figueres, que em va cridar molt l'atenció, per la unió que fa entre el món clàssic i la literatura catalana, dues de les meves predileccions, ja que és un autor que reuneix aquests dos requisits.

Carles Fages de Climent és un dels autors que en les seves obres utilitza aquest passat arrelat nostre, o bé, aquesta tradició històrica catalana, i mitifica moltes de les seves obres a partir de la ironia, una eina que és molt útil per captar l'atenció del lector.

Personalment, el meu estudi serà únicament centrat en la peça teatral *Empòrion, la de les tres muralles*, una obra que va ser recuperada gràcies a l'edició a cura de Joan Ferrerós i Jordi Pla, dos dels grans estudiosos d'aquest autor que es van encarregar de recuperar el text i de l'estudi introductor on s'analitza el teatre de Fages.

Per tant, gràcies aquests dos estudiosos he pogut fer una anàlisi acurat d'aquesta obra i veure la interrelació que hi ha entre la literatura catalana i el món greco-romà, i com Fages utilitza personatges històrics i literaris i els barreja amb altres de mitològics o bé, inventats, amb l'objectiu de parlar sobre els orígens i la formació del que seràn les ciutats i tota la tradició catalana.

Per tant, amb aquest estudi espero aportar un petit gra de sorra per contribuir en la recuperació d'aquesta figura destacada de la literatura catalana, que durant molts anys ha estat perduda per la penombra, tot i que sempre ha format part de la nostra història catalana.

2. OBJECTIUS

L'objectiu del meu treball de final de grau és contribuir en la recuperació de la figura de Carles Fages de Climent, un autor no tan conegut de la literatura catalana, a partir de l'estudi de l'obra *Empòrion, la de les tres muralles* (2012).

Per tant, i respecte aquest primer punt del treball, els objectius concrets de l'estudi són els que es detallen a continuació:

- Primerament, buscar una prèvia informació a través de diverses fonts escrites per situar a l'autor en el context de la seva època, i també al voltant de la seves obres, per després fer una aproximació biogràfica abreujada.
- També caldrà veure amb quins autors va mantenir una relació directa o indirecta en l'època que va viure, i que per tant, poguessin influir en els seus llibres d'alguna manera o altra.

Pel que fa la contextualització i l'estudi aprofundit de l'obra de Fages, les línies de treball dutes a terme han perseguit els següents objectius:

- Un cop es tingui l'aproximació biogràfica de l'autor per tal de contextualitzar-lo, caldrà una lectura acurada, acompanyat d'una anàlisi de l'obra: *Empòrion la de les tres muralles* (2012) posant èmfasi en l'anàlisi dels personatges, el context històric en què es van produir els fets i els temes que pot tractar l'obra.
- El següent pas, serà la lectura del llibre *La Campaña de Catón en Hispania* (1992) de José Martínez Gázquez per contrastar la versemblança dels fets històrics amb l'obra creada per Fages de Climent, i veure'n les similituds ja no només dels fets històrics, sinó també de les referències que hi puguin aparèixer del món clàssic.
- Després d'analitzar l'obra de Fages a la llum de la història, ens centrarem en el nostre principal objectiu: veure com Fages de Climent tracta la història del passat en les seves obres, des dels mites greco-llatins a les llegendes catalanes, i si ho fa de manera versemblant, o totalment imaginària.

3. METODOLOGIA

Seguint el meu objectiu, iniciaré la meva investigació fent una descripció, no biogràfica, del nostre protagonista: Carles Fages de Climent. Per tant, indagaré sobre la seva autobiografia, però més concretament, quina època va viure, les característiques que el defineixen i amb quins autors es va refugiar a l'hora de fer les seves publicacions.

Un cop adquirida la informació, es tractarà de fer una lectura molt acurada de l'obra *Empòrion, la de les tres muralles*, posant èmfasi en l'anàlisi dels personatges, el context històric en què es van produir els fets i els temes que pot tractar l'obra.

Seguidament, i per contrastar la versemblança de l'obra de Fages amb els fets històrics s'ha cregut convenient fer una lectura aprofundida del llibre històric de José Martínez Gázquez que porta per títol *La campaña de Catón en Hispania*. Un cop feta la lectura es podrà analitzar *Empòrion, la de les tres muralles* a la llum de la història i veure quina línia històrica segueix Fages per crear el seu relat.

Cal destacar que només començar *Empòrion*, a través del Corifeu, nosaltres com a lectors ens assabentem que abans de l'arribada dels romans a Empúries, hi va haver un primer desembarcament, el dels grecs. Per tant, Fages ens vé a contar el segon desembarcament verídic i serà Manuel Brunet amb la seva obra: *El meravellós desembarc dels grecs a Empúries* que ens explicarà el primer contacte amb la terra empordanesa i les seves experiències.

Per tant, i per arrodonir la nostra investigació s'ha cregut adient fer-ne una lectura per tenir en ment els nostres antecedents i saber d'on venien i quin era el seu objectiu.

Per acabar, aquest treball intenta ser una petita mostra de com el passat sempre ens persegueix i és present constantment a les diferents obres, com és el cas, concretament, d'aquestes dues.

4. AUTOR

4.1. Aproximació biogràfica

Carles Fages de Climent neix el 17 de maig del 1902 a casa del seu avi patern a Figueres. El 1913 comença els estudis de batxillerat en el Col·legi dels Jesuïtes de Sarrià, després de haver-hi fet també l'escola primària. Un cop acaba els seus estudis secundaris s'inicia en el camp universitari on es matricula de Dret, Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona.¹

A través d'aquests estudis universitaris inicia una relació amb Josep M. López- Picó qui el convida a publicar els seus poemes a *La Revista*, una de les principals tribunes del moviment Noucentista. És a partir d'aquí, quan Fages es comença a relacionar amb intel·lectuals d'aquest corrent arrelat a la cultura clàssica.

El 1924 publica la seva primera obra *Les Bruixes de Llers*, amb la col·laboració de Salvador Dalí i amb el pròleg de Ventura Gassol (Editorial Políglota, Barcelona). Un any més tard serà quan juntament amb Marià Manent, Jaume Bofill i Ferro, Tomàs Garcés i Octavi Saltor funda *Revista de Poesia*.

Dos anys més tard es casa amb Ramona Mir i Vidal amb qui marxarà a viure a Can Guineu (Sant Sadurní d'Anoia) i amb qui tindrà 4 fills: Maria Lluïsa, Marc Enric, Maria Antònia i Pere Ignasi. Però serà el 1934, quan deixarà de residir a Can Guineu per anar a Barcelona a impartir classes d'història i geografia a l' Institut Escola Pi i Maragall.

El 18 de juliol del 1936 és denunciat i fuig a Roses amb la seva família, però és detingut pel comitè de Castelló i conduit a l'Ajuntament, on és reclòs sota la custòdia de l'alcalde Bordas de la Cuesta. Després d'unes setmanes d'arrest, Ventura Gassol aconsegueix alliberar-lo i serà més tard, quan aquest l'ajudarà a instal·lar-se a Barcelona altra vegada.

El 1939 participa en l'edició del primer número de la represa d'*El Correo Catalán*, imprès en els tallers de *La Vanguardia* el mateix dia que les tropes franquistes entren a Barcelona (26 de Gener).

¹ Vayreda, M. (1983). *La vida i l'obra de Carles Fages de Climent*. Figueres: Institut d'Estudis Empordanesos, pàgs. 7-15.

Aquest mateix any formarà part de la junta directiva de l'Ateneu Barcelonès després de la guerra civil. Se li assigna el càrrec de conservador i se li encarrega la confecció d'un pla d'ordres, la reorganització de serveis i l'ampliació del personal. Fins a finals dels anys cinquanta Fages residirà entre Barcelona i Castelló.

El 1940 presenta la dimissió com a membre de la junta directiva de l'Ateneu posant d'excusa que haurà de ser fora de Barcelona durant una llarga temporada per motius de salut de la seva família. No serà fins l'any 1948, quan Fages endega Producciones de Climent, una productora cinematogràfica amb la que produeix *Mosquita en palacio*, dirigida per Joan Paralada i Marta Santaolalla.

Després de molts alts i baixos, el 1950 funda l'editorial Pèrgamo per publicar les seves obres. Una d'elles serà *Poema dels Tres Reis*, amb un pròleg d'Octavi Saltor i il·lustracions de Joan Commeleran.

El 1954 publica una altra de les seves obres més importants: *La Balada del sabater d'Ordis*, amb un pròleg d'Eugeni d'Ors, el seu gran mestre, i un epíleg de Salvador Dalí. Amb no gaire marge de diferència, més concretament un any, publica una obra d'un gran prestigi, *La dama d'Aragó* una tragèdia en sis quadres.

Fages és un autor que després de la seva mort l'any 1968 va deixar una gran petjada a la terra catalana fent així XI Festa de la Poesia, un homenatge en honor a la seva memòria, amb la participació de diversos escriptors com: Octavi Saltor, Maria Àngels Vayreda, Montserrat Vayreda, Carme Guasch, Maria Teresa Puig, Pilar Nierga, Vicenç Burgas, Jaume Maurici i l'actor Medard Bosch.

Un altre dels fets que cal destacar és que amb motiu del desè aniversari de la seva mort, l' Institut d'Estudis Empordanesos organitza un cicle de conferències a Figueres sobre la vida i l'obra de l'autor, que posteriorment serà editat a *La vida i obra de Carles Fages de Climent*, IEE, Figueres, 1983.

L'any 2002 és anomenat també com a "Any de Fages de Climent" ja que es va celebrar el centenari del naixement de l'autor promogut per l'Ajuntament de Figueres. És per aquest motiu que es crea una exposició anomenada *Carles Fages de Climent (1902-1968)*. També porta el seu nom la Biblioteca Municipal de Figueres on es fan nombrosos actes per recordar la memòria de l'autor.

El 2003 es publica *El Somni de Cap de Creus*, un poema èpic format per una quarantena de cants que Climent va treballar durant els darrers anys de la seva vida. No serà fins uns anys més tard, quan es publicarà *Empòrion, la de les tres muralles* (2012), una peça teatral ambientada a començaments del segle II a.C, quan el cònsol Marc Porci Cató arriba a la ciutat d'Empúries.²

4.2. Fages de Climent i el Noucentisme

El Noucentisme

La definició més explicativa del Noucentisme és potser llavors la que hi veu el fenomen ideològic que, entre el 1906 i el 1923 aproximadament, tipifica les aspiracions hegemòniques dels nuclis més actius de la burgesia catalana, postula els seus interessos en un pla ideal i, mitjançant la creació d'un complex sistema de signes lingüístics i iconogràfics, formula models i projectes que, a més d'explicar analògicament la realitat, contribueixen a establir pautes de comportament social tendents a possibilitar la viabilitat d'una acció reformista (Murgades, 1976: 39-40)³

Els anys de plenitud d'aquest moviment Noucentista podem dir que van ser 17, ni més ni menys, del 1906 fins al 1923. És a partir de 1906 quan Eugeni d' Ors, també anomenat Xènius, va encunyar el terme Noucentisme i va formular les bases teòriques definitives.

² Pascuet, R. (2002). *Fages de Climent (1902-1968). Poètica i mítica de l'Empordà*. Figueres: Edicions Brau, pàg. 21- 28.

³ Murgades, J. (2006). *Eugeni d'Ors i el Noucentisme* dins *Eugeni d'Ors: Llums i ombres. Cicle de conferències en el cinquantenari de la seva mort (1954 – 2004)*. (2006). Romanyà: Edicions Cossetània.

Les bases que definitivament es van formular pel Noucentisme eren les següents: ⁴

- El classicisme entès com el retorn del model clàssic, és el retrobament amb la vertadera tradició.
- El Mediterraneisme: el marc cultural de referència és el Mar Mediterrani, el gran bressol de la civilització.
- La ciutat: es reivindica la ciutat com a model ideal, serà el centre de la raó, el progrés, la mesura i l'harmonia.
- Els escriptors cerquen la perfecció de la seva obra, cada obra que fan és un gran exemple del seu gran treball rigorós i costós, seguint unes normes i una estètica.

El 1906 queda establert per mitjà del *Glosari* (el tractat d'adoctrinament polític pels noucentistes) el discurs estètic del moviment Noucentista i, un any més tard s'inicia el Noucentisme institucional des de la Diputació de Barcelona amb la presidència de Prat de la Riba. A partir d'aquest moment, artistes, intel·lectuals i polítics connecten i coincideixen amb les idees estètiques i amb l'inici de crear un projecte modern per al país en tots els aspectes.

Una de les grans diferències que cal remarcar entre el període del Modernisme i el Noucentisme és que en el primer cas, tot era fruit de les individualitats i d'actituds de revolta, o de no integració, tots aquells artistes que s'oposaven a les normes establertes de la societat. En canvi, la gran característica del Noucentisme és que es basa en la col·lectivitat i en la complicitat entre els uns i els altres.

Dels disset anys de noucentisme, podem dir que el 1911 va ser la data que marca amb més força l'inici d'aquest moviment, ja que és l'any de l'aparició de l'*Almanac dels Noucentistes*, una carta de presentació dels noucentistes, que va suposar una gran recepció del moviment dins la societat.

És doncs, a partir del 1911, any de la mort de Joan Maragall que ja podem parlar amb tota propietat de Noucentisme com a moviment que es va estendre fins a la darreria de la dècada dels anys vint.

⁴ Vallcorba, J. (1994). *Noucentisme, Mediterraneisme i Classicisme. Apunts per a la Història d'una estètica*. Barcelona: Quaderns Crema, Assaig Minor.

Després d'Eugeni d'Ors hi ha havia una gran generació d'escriptors que havien crescut sota la influència del Noucentisme més estricte. El màxim representant d'aquest nou corrent postnoucentista va ser Carles Riba, qui va estudiar dret i lletres i, el 1911 ja es va donar a conèixer gràcies a unes traduccions que va fer de les *Bucòliques* de Virgili.

Cronològicament, altres hereus i continuadors d'aquest corrent cultural trobem els noms de Joaquim Folguera, poeta i crític que no va dubtar en afrontar la superació del Modernisme i Clementina Arderiu, muller de Carles Riba i una de les grans poetesses de la poesia catalana a partir de la segona dècada del segle XX.

Dos dels autors que també en cal destacar són Josep M. de Sagarra, descendent d'una família de la noblesa catalana, i Josep Pla. Aquests dos eren dos casos a part, ja que ni un ni l'altre van adoptar una actitud hostil envers el Noucentisme: simplement, van fer la seva obra sense compartir-ne els postulats.

A partir de la segona generació de Noucentistes ens trobem a Carles Fages de Climent, un autor empordanès, qui va acabar els seus estudis a la universitat de Barcelona i això li obrí pas per conèixer a intel·lectuals arrelats al Noucentisme, amb qui mantindrà una estreta relació especialment amb Eugeni d' Ors, de qui serà un fidel seguidor.

Així doncs, el material de Fages era arrelat al Noucentisme i, això comportava una gran reivindicació de la cultura grecoromana i tot el món clàssic i mitològic. Fages considerava la seva obra com un epígon del noucentisme, i la figura d'Eugeni d' Ors com la més admirada per ell dins del món intel·lectual d'aquella època.

També es va relacionar durant la seva joventut amb Carles Riba, però sobretot, i tal com hem esmentat fins ara, el principal i el seu gran mestre per a ell va ser Eugeni d'Ors, qui va influir en totes les seves publicacions.

Val a dir però, que el Noucentisme a través de la literatura i de l'art té una presència cronològica molt més extensa. Si parlem de publicacions periòdiques que es feien durant l'època, encara que fossin revistes efímeres o col·leccions més duradores, la cronologia podia variar: del 1906 al 1935. És per això, que els límits del Noucentisme són molt imprecisos.⁵

⁵ Panyella, V. (1996). *Cronologia del Noucentisme, una eina*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

4.3. Fages de Climent i els seus contemporanis

Al voltant de Fages de Climent es va crear un estereotip negatiu, ja que va ser un autor conservador i monàrquic que mai va deixar d'escriure en català, però al mateix temps, era un groller. Segons explica Josep Pla, el considera un escriptor notable i un dels pocs poetes que veritablement és de l'Empordà. El fet que es relacionés amb gent que no era de la seva corda política, o la predilecció per l'erotisme només va fer que portar-li problemes al llarg de la seva trajectòria com a escriptor, ja que se li tancaven moltes portes a Barcelona.⁶

Durant la Guerra Civil va ser perseguit, els franquistes el van replegar per catalanista, i els catalanistes, en canvi, el van marginar per col·laboracionista. Finalment, va acabar retirant-se a la casa pairal de Castelló d'Empúries, on va fundar una editorial (Pérgamo) per poder-se publicar els seus propis llibres, tot i que va ser un fracàs.

Una de les grans figures clau per la formació de la trajectòria com a escriptor de Fages va ser Eugeni d'Ors, el seu gran mestre. Aquesta relació entre Fages i Ors va fer possible que Ors participés, com a president del jurat, en els Jocs Florals de l'Empordà l'any 1922 a Castelló d'Empúries.

L'obra *La Balada del sabater d'Ordis* va suposar l'exponent més clar de la col·laboració entre Fages de Climent i Eugeni d'Ors, ja que aquest darrer en va fer el pròleg de l'obra. Perquè, segons menciona Guillaumet, d'Ors hi diu:

El pròleg d'Ors és un mal presagi per a Fages.

*No sentim cap temença per a Salvador Dalí. Però no sabem si es congriarà, encara, durant algun temps, sobre Fages de Climent, la dissort, la incomprensió i la injustícia.*⁷

Més que totes les col·laboracions conjuntes que van fer, la clau de la fidelitat de Fages cap a Ors era el fet que ell, ja de molt jove, havia estat un dels escollit per Eugeni d'Ors com un dels poetes que calia tenir presents dins de la literatura catalana.

⁶ Pujol, E. (2002). "El context cultural i polític del seu temps" dins *Carles Fages de Climent (1902- 1968) Poètica i mítica de l'Empordà*. Figueres: Ajuntament de Figueres.

⁷ Guillaumet, J. (2009). *L'Empordà dels escriptors*. Barcelona: L'Avenç, pàg. 132.

Després de la mort d'Ors, Climent va continuar fidel a la memòria del seu antic mestre, fet que li va comportar ser elegit, el 1962, membre de l'Academia del Faro de San Cristóbal.

Un altre dels autors que cal destacar en la rellevància de la vida professional de Fages i amb el qui també mantenia una relació d'amistat va ser Josep Pla.

Pla va ser una de les principals figures crítiques en l'obra de Climent. Els principals retrets que li fa són els següents: l'acorament en el corrent noucentista i la idealització de la cultura grega. També crítica el seu tradicionalisme i conservadorisme polítics i els diferents aspectes de la seva vida personal.

Tot i que en faci crítica el considera un autor notable i un dels pocs poetes catalans que hi ha hagut a terres empordaneses. Cal dir que Pla no s'està de dir que és un escriptor irregular i que mai no sap "el que no s'ha d'escriure".

Deixant enrere les crítiques que hi pugui haver o les discrepàncies entre aquests dos autors, tenen aspectes similars que cal tenir en compte. Josep Pla i Fages de Climent, empordanesos tots dos, varen seguir una actitud similar en la nova situació creada a partir del febrer del 1939, ja que seran els encarregats de crear les primeres cròniques del nou Empordà sorgit de l'any 1939, un Empordà després de la guerra.⁸

El paral·lelisme vital entre aquests dos autors s'estendrà a dos aspectes més. La incapacitat posterior per aconseguir la confiança del règim i el retir cap a la seva terra d'origen des d'on continuaran la seva tasca de creació literària i des d'on observaran el nou fenomen del turisme de masses que transformarà definitivament la imatge de l'Empordà.⁹

⁸ Pujol, (2002), pàg. 57.

⁹ Pujol, E. (2002). "El context cultural i polític del seu temps" dins *Carles Fages de Climent (1902- 1968) Poètica i mítica de l'Empordà*. Figueres: Ajuntament de Figueres.

5. L'OBRA

5.1. L'Empordà com a musa

*Quina és la raó, quina és l'excusa que l'Empordà sigui un país de fascinació activa i molt vasta, que hagi meravellat tanta gent?*¹⁰

L'Empordà és l'espai inicial d'un poble indígena que va ser colonitzat pels romans i que servirà com a model ideal dels orígens del que esdevindrà en un futur els fonaments d'una ciutat.

Empúries és mercat i és intercanvi d'idees i de valors. És una ciutat, que vol dir *civilitat* i progrés, una terra de pas. Podem dir que el jaciment d'Empúries és la història i l'origen de Catalunya, nació mediterrània d'arrel clàssica i de vocació marcadament urbana.¹¹ És un gran referent simbòlic en la creació d'una Catalunya democràtica i catalanista. Per aclarir més tot això, la imatge que es dona és: Empordà = llibertat; Empordà = Catalunya; i per tant, Catalunya = llibertat.¹²

Aquest territori simbolitza l'inici d'una civilització i d'un progrés que cada vegada més anirà *in crescendo* amb el pas del temps. Per tant, tenim Empúries com un dels grans referents per despertar l'esperit literari a molts dels escriptors empordanesos i no-empordanesos per dur a terme les seves publicacions.

Un gran exemple és l'escriptor Fages de Climent, qui bona part de la seva obra literària la situava a l'Empordà, més concretament a l'Alt Empordà. Això va suposar que molts escriptors i periodistes el definissin com "Carles Fages de l'Empordà" o bé, "empordanès universal".

Tal i com afirma Josep Pla, un altre constructor de la imatge de l'Empordà posterior a la Guerra Civil, Fages de Climent va ser un poeta molt arrelat a la seva terra. Gairebé tota la seva obra: *El Bruel* (1929); *Balada del sabater d'Ordis* (1954); *Somni de Cap de*

¹⁰ Guillaumet, (2009), pàg. 151.

¹¹ Fages, C. (2012). *Empòrion, la de les tres muralles*, a cura de Joan Ferrerós i Jordi Pla i Planas. Figueres: Brau Edicions.

¹² Pascuet, R., i Pujol, E. (2002). *Carles Fages de Climent (1902-1968): poètica i mítica de l'Empordà*. Girona: Ajuntament de Figueres.

Creus (1989) etc, està construïda sobre els referents d'un paisatge i d'unes persones amb les quals s'hi sentia molt identificat: l'Empordà.

L'Empordà com a territori de natura i mite no era el mateix l'any 1967 que l'any 1924, ja que va deixar de ser el que era a partir de la fi de la guerra civil. La implantació d'un nou ordre franquista, sustentat per unes bases ideològiques que no eren compartides per la tradició política i cultural republicana de l'Empordà, va suposar l'obertura de portes del turisme de masses i, en conseqüència, la liquidació d'unes concepcions urbanístiques respectuoses amb l'entorn natural i la tradició constructiva.

*L'Empordà ha fascinat tanta gent, molt abans que es produís l'allau turística..!*¹³

Joan Maragall és un altre dels autors que tracta l'Empordà com una font d'inspiració de moltes de les seves obres. Tenim doncs com a tall d'exemple, un dels seus poemes més destacats anomenat *L'Empordà* (1860-1911):

*Cap a la part del Pirineu,
vora els serrats i arran del mar
s'obre una plana riallera,
n'és l'Empordà!
Digueu, companys, per on hi aneu?
digueu, companys, per on s'hi va?
Tot és camí, tot és drecera,
si ens dem la mà!
Salut, salut noble Empordà!*¹⁴

Aquest autor no va fer res més que interpretar i posar en moviment una sèrie d'elements presents en la realitat empordanesa perquè servissin per construir una determinada simbologia, democràtica i catalanista a l'entorn de l'espai empordanès extrapolable a la resta de Catalunya.

¹³ Guillaumet, (2009), pàg.151.

¹⁴ Balcells, J. (1981). *Geografia i Lírca de L'Empordà*. Girona: Institut Estudis Gironins, pàg, 458-459.

L'Empordà va suposar un espai d'inspiració literària en el panorama de la literatura catalana de l'època, i seran molts escriptors com Josep Pou i Pagès, Víctor Català, Pere Coromines, i Josep Pla que difondran aquesta imatge idealitzada de l'Empordà arreu del país.

Tanmateix, cal esmentar també tota aquella sèrie d'escriptors no empordanesos que van escollir aquest espai per inspirar i situar una part important de la seva obra: J.V. Foix, Alexandra Plana, Tomàs Garcés i, sobretot, Josep. M de Sagarra.

L'Empordà de l'any 1958 era un país que, a més de l'exili i la repressió política i cultural, havia hagut de patir la misèria general de la postguerra i el control policíac. Va ser un país mutilat políticament i culturalment, paralitzat econòmicament i, que havent perdut bona part dels seus valors estava apunt d'experimentar la definitiva transformació de la mà del nou fenomen del turisme de masses.¹⁵

5.2. Context històric d' Empúries: grecs i romans

Empúries va ser una ciutat fundada pels grecs procedents de Marsella abans del segle VI a.C. Aquests es van establir en una petita illa situada a la vora de la platja. La ciutat de l'illa era una ciutat vella i aquesta va ser construïda de nou. La nova Empúries era una ciutat doble que estava rodejada per una muralla i dividida per una altra muralla interior. A la banda del mar hi havia els grecs, a la de terra els empordanesos o indígenes. Més tard, s'hi va afegir una ciutat romana que va nèixer quan Juli Cèsar hi va establir una colònia de veterans.¹⁶

Els grecs eren simples comerciants i no disposaven de cap tipus d'arma per defensar-se de qualsevol atac exterior. Escipió, el cap general de l'esquadra romana desembarcà a Empúries amb l'objectiu de posar una força militar.

Ja instal·lats a Empúries, els grecs no van posar cap dificultat al desembarcament romà a la ciutat. En aquest sentit van afavorir la romanització d'aquesta península. El comandament portat per Escipió no va durar gaire, ja que aquest va ser substituït per Cató.

¹⁵ Pascuet, R; Pujol, E. (2002). *Carles Fages de Climent (1902-1968): poètica i mítica de l'Empordà*. Girona: Ajuntament de Figueres.

¹⁶ Montero, (1956), pàg. 108.

Els grecs eren aficionats a la pesca i a la navegació, els hi agradava molt el mar. Per altra banda, els indigetes, que era el nom que rebia la tribu que vivia pels voltants eren sobretot caçadors.

Quan Cató va començar a instal·lar-se amb les legions a l'interior del nucli urbà, va veure en els indigetes i altres tribus aliades algunes dificultats amb la convivència.

Molts d'aquests pobles hispans s'alien a ells, però d'altres s'enfronten a les forces romanes. Malauradament, no tenim unes fonts clàssiques que ens proporcionin tan explícitament els detalls per saber quins territoris van habitar els romans, o bé hi van imposar la seva cultura. Finalment però, els romans van acabar dominant el territori, i la costa immediatament va quedar pacificada.¹⁷

5.3. Cató arriba a Empúries, el seu campament militar

El 195 a.C arriba Cató a Roses, la seva primera escala. Tot i que no en tenim un estudi complet, l'atac de Roses portat a terme per Cató es va produir no a la mateixa ciutat, sinó el castell que amenaçava la ciutat i que podria ser probablement el Puig- Rom en els segles III- II a.C.

Cató va continuar per Empúries juntament amb el seu esquadró. En el lloc on suposadament estava situat el seu campament no s'ha trobat cap tipus de restes ni indicis concrets de l'establiment en aquell territori. De totes maneres, una hipòtesis que ens dona M. Almagro és que serà molt difícil trobar qualsevol resta, ja que podien haver quedat en la profunditat del riu Fluvià.

Altres historiadors suggereixen que el campament no podria estar lluny del mar, ja que necessitaven l'aigua per les provisions, algunes possibles ubicacions podrien ser les platges de Montgó o les terres de Albons.

A Empúries es van trobar restes de màquines de guerra atribuïdes a aquesta època. També s'han trobat grans quantitats d'armes i projectils que possiblement serien utilitzades pels ibers durant les lluites.

¹⁷ Pla, Josep. (1989). *Escrips Empordanesos* (2a ed.). Barcelona: Destino.

El triomf aconseguït per Cató a la batalla d'Empúries va ser posat en relació gràcies al trofeu existent a la necròpolis de Las Corts, pels voltants d'Empúries, un element que seria elevat com a memòria de la victòria romana.

Posteriorment entra a Tarragona posant-se en contacte amb els pobles del litoral català. Cató ja tenia pacificat el territori gràcies a la victòria en els camps d'Empúries i la submissió que havia anat rebent dels pobles que entraven en contacte amb el seu exèrcit.

El cònsol va ordenar el desarmament dels hispans i posteriorment la destrucció de les muralles dels seus poblats, volent així la submissió completa abans de la seva partida a l'exili. El problema arqueològic que es planteja és en decidir quins poblats van destruir les muralles i quins no. De totes maneres, es creu que els que es poden excloure d'aquesta dràstica mesura són el poble ilerget, ja que aquest era un poble que es mostrava aliat a Cató i havia sol·licitat ajuda davant la confrontació amb els altres pobles, es volien mantenir apartats de la rebel·lió.¹⁸

*El Cònsul quiere evitar nuevas insurrecciones de los hispanos y para ello intenta primeramente una tática diplomática, fracasada la cual recurre a desarmarles, quitándoles con ello los medios para la sublevación.*¹⁹

A principis del segle VIII, els àrabs arriben a l'Empordà i destrueixen Juncària (Figueres), i serà en el tercer quart del segle IX quan els normands destrueixen Empúries. Després d'aquesta gran devastació, l'Empordà no ha tornat a aixecar més el cap i no ha tornat a tenir un port marítim. Si Empúries no hagués estat destruïda, possiblement, hauria esdevingut una gran capital del consum i el mercat.²⁰

¹⁸ Martínez, J. (1992). *La campaña de Catón en Hispania*. Barcelona: Publicacions Universitat de Barcelona.

¹⁹ Martínez (1992), pàg 133.

²⁰ Montero, F. (2014). *L'Empordà i els empordanesos*. Girona: Col·lecció Josep Pla Narrativa, Diputació de Girona, pàg. 109.

5.4. La història d'Empúries feta literatura

5.4.1. El meravellós desembarc de Brunet

Tot i que hem escollit centrar-nos en el segon desembarcament, el dels romans i el cònsol Cató a les terres empordaneses a través de l'obra *Empòrion, la de les tres muralles*, cal saber quins antecedents hi va haver i, si s'estableix alguna relació o semblança entre el primer desembarcament de Brunet i el segon de Fages de Climent.

Manuel Brunet, un escriptor vigatà, va començar a escriure en diversos diaris com *Las Noticias* i *La Publicidad* va ser a partir d'aquí que va començar a ser reconegut com autor literari. L'any 1925 va escriure *El meravellós desembarc dels grecs a Empúries*, l'única obra que fa ver Brunet al llarg de la seva trajectòria com a escriptor, i que tracta sobre el mite de l'arribada dels grecs a l'Empordà i a Catalunya.

Aquesta peça va tenir una bona acollida entre els intel·lectuals dels país, ja que va ser un llibre particular i molt interessant des del punt de vista del moviment noucentista. Brunet es caracteritza pel seu caràcter humorístic i per la rellevància en la construcció del mite de l'Empordà dins la cultura catalana.

La trama de l'obra és molt simple i propera a la realitat, ja que l'autor va imaginar com seria l'arribada dels grecs a Empúries, i va intentar recrear-lo amb autenticitat. Una de les grans particularitat d'aquesta obra és en l'antítesi entre el to del títol de l'obra i el seu contingut, ja que no es tracta d'una obra de caràcter històric, sinó que és simplement un elogi de l'Empordà que pren forma d'una narració.

En *El meravellós desembarc* trobem una reacció contra l'idealisme que havia dominat durant bona part de la literatura catalana de les dècades anteriors, ja que Brunet vol evitar qualsevol tipus concepció llibresca de la història.

El tractament de la història era totalment diferent amb els principis noucentistes, ja que la narració que proposava Brunet era diferent: la d'uns mariners hel·lens que eren governats per un capità, i que van arribar a Empúries procedents de Marsella per casualitat, una arribada on els Déus no hi eren per res. Brunet el que fa és només explicar els fets com, per intuïció, creu que aproximadament podien haver succeït. No obstant, la manera de fer de Brunet és molt més pròxima a les nostres cròniques que ens donen testimoniatges d'esdeveniments semblants.

D'aquesta manera, Brunet reacciona en contra de les maneres noucentistes i trenca el concepte que teníem dels clàssics. Ell només intenta crear un relat amb un to realista, i per aconseguir-ho va optar pel distanciament i per mantenir un esperit crític. En l'obra s'establia un diàleg implícit entre l'escriptor nouvingut que arribava a l'Empordà – autor del pròleg- i un narrador barceloní que explicava com era aquell país i la gent d'allà.

Amb aquesta obra Brunet anava a contra corrent amb la realitat cultural ja que hi havia arrelada una estètica totalment idealitzada de l'antiguitat clàssica. L'autor abandona tots aquests referents noucentistes i es centra en exposar la seva visió del moment històric però des d'un punt de vista personal i particular, distanciant-se totalment de la literatura.

Un altre aspecte a destacar de l'obra de Manuel Brunet és la representació del paisatge, el qual hi té un paper tan important que acaba essent un altre personatge més. Brunet va intentar adoptar a les descripcions un estil desmitificador i trencador amb la tradició Noucentista, tal hi com ho havia fet amb el tractament de la influència grega en la història.

Pel que fa els personatges de l'obra n'intervenien molt pocs d'humans, la gran majoria dels quals són perfilats amb pocs traços. D'entre tots els que hi apareixen, els dos protagonistes, els dos joves enamorats, són el Mariner i Tamariu.

La descripció dels personatges és senzilla, planera i mig irònica. D'una banda tenim el mariner que és descrit amb un llenguatge clar i amb un to humorístic, un noi amb el cap ple de pardals. En el text, la ironia està reservada als personatges masculins, tant grecs com empordanesos. Mentre que a l'hora de parlar dels personatges femenins i del paisatge la veu narrativa es deixa portar per un to més poètic i sensual, així és la descripció de Tamariu, aquesta és caracteritzada per la mesura i el seny, el pudor i les bones maneres, descrita tal com ho farien els noucentistes.

Tan pel que fa Mariner i Tamariu (arbre característic de l'Empordà) són dos personatges de carn i ossos construïts de manera realista, podem dir que són uns protagonistes humanitzats i que tenen sentiments.

5.4.2. *Empòrion, la de les tres muralles*

Empòrion la de les tres muralles és una obra teatral que té lloc el segle II a.C, a la ciutat d'Empúries. Aquesta com a tal és una de les grans referents pel que fa a la construcció i els orígens de la societat i la civilització, ja que va suposar un veritable projecte de civilitat, polític i social, un fet que encara avui en dia perseguim.

Parem molta atenció en aquest punt, ja que la ciutat és el lloc físic on es materialitzen les il·lusions, les expectatives de progrés tan personal com col·lectiu, és on, al cap i a la fi, els humans hi creem la vida.

Pel que fa l'obra és una peça èpica en la que Climent vol demostrar la seva gran vocació ètica reivindicant la cultura del pacte basada en la tolerància i el respecte, tot i que cada individu tingui un tarannà diferent, ja que el tema principal a destacar de l'obra és la convivència entre foces, romans i indigetes del segle II aC.

Empòrion, la de les tres muralles, està embellida per una sèrie de citacions clàssiques, una documentació històrica, un ús del llenguatge molt acurat i precís, però també, molt ric en adjectius.²¹

*Sota l'ombrel·la,
sota l'ombri,
dem-nos les mans
avui i ahir
i creixi l'herba sota el pi,
sota l'ombrel·la,
sota l'ombri,
que creixi el pi,
el pi i Maragall.*²²

Sempre cal destacar el bon humor de Fages i el seu to burleta i descregut amb les posicions dels altres, però encara més, amb la seva pròpia. Per tant, s'ha de dir que és una peça que crea un cert entreteniment al lector i aconsegueix captar la seva atenció.

²¹ Vila, S. (2014). *Empòrion, la de les tres muralles* (pròleg). Figueres: Brau Edicions, pàg. 12.

²² Fages, C. (2012). *Empòrion, la de les tres muralles*. Figueres: Brau Edicions, pàg. 21.

En aquesta obra hi trobem els predecessors i les nostres arrels, qui som, d'on venim o, si més no, quina és la representació sobre la nostra identitat i els nostres orígens en la qual la cultura del catalanisme ens sentim més confortables.

5.4.3. Característiques de l'obra de Fages

En les obres de Fages podem veure una gran influència del mite grec i llatí, però els utilitza amb naturalitat, com un element estètic de la seva poesia.

Algunes de les obres més destacades de Carles Fages de Climent es caracteritzen per una sèrie de trets en comú. En primer lloc, els continguts de les seves publicacions són escrites en vers, com és el cas de *El Bruel* (1928), *El jutge està malalt* (1935) i *La dama d'Aragó* (1955). A més, aquestes parteixen d'una base llegendària i de la tradició del cançoner i fan referència a tres períodes de la història diferents.

Empòrion, la de les tres muralles és una peça teatral amb un gran sentit de l'humor i una subtil ironia al voltant de la convivència entre els éssers humans, explicant alts i baixos que això comporta. Aquesta s'estructura en tres actes subdividits en quadres i escenes, i adopta la formalització del teatre grecollatí, amb una veu introductòria del corifeu que situa els paràmetres de l'espai (Empúries), temps i els personatges.²³

Per tant, tenim doncs, que Empúries és un gran referent en moltes obres de caire històric, i més concretament pel que fa a tot aquest món grecoromà.

Fages fa una enginyosa recreació del mite donant aquella vivor de la quotidianitat intercalant sempre la ironia, mots equívocs, al·lusions a circumstàncies de l'actualitat, un domini del lèxic que dóna una gran versemblança al text, etc. En definitiva, fa un retrat del tarannà empordanès, però alhora una crítica. Per tant, podem dir que és un autor documentat en els fets històrics que envolten la ciutat d'Empúries aquella època, i entès en les fonts clàssiques.

Una altra característica representativa de Fages i que apareix sobretot en l'obra del *Empòrion la de les tres muralles* (2012) és l'hel·lenització i la llatinització de

²³ Fages, (2012). pàg. 17.

determinants topònims empordanesos, de vegades fidels a l'etimologia, i d'altres fruit de la imaginació del nostra autor.²⁴

En aquesta obra, Fages de Climent hi encabeix tots els elements del mite empordanès: el vent de la tramuntana, la sardana, les arrels grecoromanes, l'esperit de la llibertat, etc. Utilització de polisèmies i connotacions de les paraules, versos rimats de metre curt, sempre amb el tarannà dels emporitans.²⁵

Els grans referents de Fages de Climent i que hi són constants són la mitologia, la història, la llegenda i totes aquelles tradicions arrelades al seu país: Catalunya. L'Empordà va ser sobretot el seu espai mediterrani, i on també hi va dedicar moltes de les seves obres ja que era el seu fruit d'inspiració.²⁶

La narració que utilitza Fages podem dir que té com a objectiu enaltir el paisatge de l'Empordà i els seus trets que la caracteritzen, com els seus vents: la tramuntana, les esglésies romàniques, la catedral de Castelló, etc.

El tractament del mite, com és natural, canvia segons els grans corrents culturals i literaris. En l'àmbit del Noucentisme cal emmarcar una part important de l'obra de Carles Fages. En aquest món del mite existeixen dues maneres d'inserir-s'hi: la primera és com ho fan els estudiosos del mite: Karol Kerényi o Furió Jesi, els quals distingeixen clarament el mite genuí del mite tecnificat. El mite tecnificat, o bé manipulat és aquell que ha sigut empunyat per un grup polític autoritari per controlar la societat. Furió Jesi posa l'exemple dels mites que eren utilitzats pels nazis, o els que eren posats en circulació durant la dictadura franquista.

Però Carles Fages de Climent manté una relació amb el mite que és genuïna, és a dir, no els manipula, ni tampoc en fa recreacions originals, sinó que els utilitza amb naturalitat com un element estètic de la seva poesia. Els déus grecs apareixen a la seva obra lligats a la Terra i als elements naturals que la componen.²⁷

²⁴ Fages, (2012), pàg. 20.

²⁵ Vila, S. (2014). *Empòrion, la de les tres muralles* (pròleg). Figueres: Brau Edicions.

²⁶ Ferrerós, J. (2002). *El passat en l'obra de Fages de Climent*. Girona: Revista de Girona, núm 211.

²⁷ Anglada, M. (7 de març del 2003). *Carles Fages de Climent i el mite grec*. Homenatge a Carles Fages de Climent. *Avui*, pàg 1-3.

5.4.4. Parts en què es divideix l'obra

Empòrion, la de les tres muralles és iniciada per una introducció feta pel Corifeu, un personatge grandiloqüent que és qui ho veu tot i explica el relat amb detalls. Per tant, tenim que aquest serà qui ens donarà el primer tastet de l'obra de Fages.

Tal com podem veure aquest fragment és un apartat important dins de l'obra, ja que ens dóna molta informació sobre el context històric del relat, ens presenta alguns personatges i els llocs més importants que apareixen en el transcurs de l'obra.

Fages, doncs, amb el títol *Empòrion, la de les tres muralles* i el subtítol *La triple ciutat d'Empòrion* comença a explicar en vers a través de la veu del Corifeu com és la comarca del poeta: Empúries, tota una part més poètica per elogiar el territori.

Val a dir però, que no tota la introducció és escrita en vers, sinó que Fages també utilitza la prosa per explicar la part més històrica. Una de les finalitats que té el nostre autor i que en deixa constància a través del Corifeu és explicar, després de Brunet amb el desembarc dels grecs a Empúries, el segon desembarc verídic, en aquest cas protagonitzat pels romans. Per tant, tenim que l'explicació de l'arribada i la presentació dels personatges, com per exemple el de Marc Porci Cató, el cònsol romà ja és descrita en prosa, com la resta dels personatges que esmenta Fages en la introducció.

Per altra banda, Fages també fa esment de déus i personatges històrics tant grecs com romans, que després en el relat apareixeran en algun moment o altre de la narració, a través de diàlegs que mantenen els protagonistes.

PRIMER ACTE

Escena Primera

L'obra és oberta per un diàleg entre grecs e indigetes, dalt de la muralla que separava les dues ciutats. S'inicia una conversa entre un guerrer grec i un guerrer indigeta.

Els grecs, amb una fama més pacificadora volen evitar la guerra: *els savi triumvirs evitaran la guerra*²⁸, però l' indigeta diu: *el nostre rei no acceptarà la treva*²⁹

²⁸ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 38.

²⁹ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 38.

Escena Segona

Apareix el cor de les dones indigetes, un conjunt dones de pau que porten les verdures a la ciutat. El fill del triumvir però descobreix a Matafaluga, la muller de Beristegui, que vol escapar-se del seu home, el príncep dels indigetes. El fill del triumvir avisa a Matafaluga del gran perill que pot tenir si el seu marit s'adona que ha sortit del seu poble, això li podria provocar la mort.

Escena Tercera

A l'altre costat del mur, un guerrer indigeta crida: *Doneu-nos la muller del nostre príncep*³⁰. El Fill del Triumvir, afirma que no ha passat ningú per les portes de la vila, només dones que duïen la verdura. Beristegui al·lega haver-la vist entrar, però el guerrer grec insisteix en què no pot passar. Matafaluga vol que els grecs la defensin de les mans de Beristegui, però el fill del triumvir li diu que torni a casa seva.

És en aquesta escena quan la coral de grecs ens fa saber que el cònsol romà Marc Porci Cató arriba a les terres d'Empúries sota el seu comandament.

Escena Quarta

L'herald informa al poblat que el cònsol Cató vindrà a fer una visita en so de pau i no de guerra. Cató arriba, i s'estranya de veure a la princesa Matafaluga a l'altra banda del mur i li pregunta què hi fa. Matafaluga s'ha atrevit a passar perquè vol que el cònsol la defensi. Només de bon matí tenen pas les verduleres, ja que tot aquell que gosa travessar el mur és castigat amb la pena de mort.

Cató volia veure si era cert que la Costa Brava era més bella que l'indret que solen dir la Costa Blava. El Triumvir però s'estranya quan Cató els hi diu que és un viatge que fa per descansar, tot i que arriba acompanyat d'arlots i armes.

*Per què, si véns en so de pau, enderrocaves el castell i has destruït el campament del poble rodi?*³¹ Cató afirma que ho ha fet perquè Roma continua creixent i necessita espai.

³⁰ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 43.

³¹ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 52.

Escena Cinquena

A través de la veu de l'Herald ens fa saber que Beristegui es presenta davant del cònsol, triumvirs i ciutadans de Roma, en so de pau i en busca de la seva dona Matafaluga. Cató li diu que podria créixer més la ciutat si enderroquessin la muralla que els separa, però Beristegui amb to de negació, li contesta que cadascú té els seus déus i cants i danses.

Escena Sisena

S'inicia un diàleg entre diversos personatges, però tots parlen d'un mateix tema: el vent, anomenat també tramuntana. Cató per culpa del gran vent es veu obligat a quedar-se, ja que no pot tornar.

SEGON ACTE

Quadre Primer

Escena Primera

En aquest segon acte l'acció es situa al campament romà a Montgó.

El cònsol manté un diàleg amb el Manaia i li afirma que després de la batalla aconseguirà destruir la gran muralla que separa les dues ciutats, i que hi haurà dones per a tothom ja que seràn el seu gran símbol de la victòria.

Escena Segona

En aquesta escena es mantenen els mateixos personatges, però s'hi afegeix Matafaluga i un sorge anomenat Clèmens. Aquest porta noves notícies per a Cató, ja que li confirma que la princesa Matafaluga fingeix que esta embarassada.

Cató proposa la llibertat del seu marit, però a canvi Matafaluga ha d'accepta casar-se amb el cònsol romà. Matafaluga accepta la proposta i es deixa besar per Cató, mentre ella intenta clavar-li a l'esquena un estilet. El cònsol veient la reacció de la princesa li estreny el canell i la fa caure. És una traïdora, però Cató la perdona i fa que sigui la seva esclava.

*I tu, princesa Matafaluga, vindràs amb mi. Sabràs el preu de la batalla i em serviràs la vitualla el pa i el vi.*³²

³² Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 69.

Quadre Segon
Escena Primera

L'acció es situa en el campament indigeta a Ermadàs. S'inicia un diàleg entre guerrers indigetes per avisar a Beristegui que és l'hora del combat.

Tenim que els primers romans salten al coll dels indigetes i comença la gran batalla. Cató és veu obligat a retirar-se del combat, ja que bufa un vent massa fort.

Qui tingui ajut del vent, d'ell serà la victòria ³³

Per tant, Beristegui veu la seva retirada i creu que ha aconseguit la victòria i Matafaluga es queda amb ell. Però no fugen, tenen el vent al seu favor.

No han fugit, que ja tornen. Ara els ajuda el vent. ³⁴

Cató continua rotund amb el seu objectiu: destruir la muralla que separa les dues urbs. *Indigetes i grecs rebreu plegats el càstig, fent l'estira i l'afluix, tant valeu l'un com l'altre. Serà abolit el mur que us uneix i us separa i us permet fer aquest joc que us feia tanta gràcia. Farem una ciutat única i ben murada.* ³⁵

Beristegui no vol ser esclau ni ciutadà de Roma i per tant, faran un pacte. El Triumvir aposta per aixecar una tercera ciutat, i sembla que Beristegui hi esta d'acord.

TERCER ACTE

Ens situem a Empúries amb una gran multitud d'homes i dones del poble grec i indigeta. El cor grec afirma que grecs i romans tenen els mateixos Déus, i tots junts son emporitans: *que el mur sigui esborrat per avui.* ³⁶

La muller de Beristegui en un atac de desesperació es vol llançar al foc per no estar en mans del seu marit, però el fill del Triumvir no vol més dol i aquest li demana a Cató que arribin al pacte.

Finalment, el cònsol lliure a Beristegui de la mort i celebren el pacte de pau que han establert grecs, romans i indigetes per poder viure en harmonia tots plegats.

³³ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg.72.

³⁴ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg.73.

³⁵ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg.75.

³⁶ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg.78.

5.4.5. Personatges

Després d'una breu introducció feta pels editors: Joan Ferrerós i Jordi Pla, Fages ens presenta a través del *dramatis personae* els personatges que intervindran al llarg de la història, i són els següents:

Arquímedes, Beristegui (príncep indigeta), el capità Manaia, el cònsol Cató, Centurió, el cor de canèfores, la coral romana, la coral grega, la coral indigeta, el Corifeu, Epaminondes, el fill del triumvir, els guerrers grecs, els guerrers indigetes, els guerrers romans, l'Herald, Matafaluga (muller de Beristegui), el Pagès, Pausànies, Pistèteros, Rabadà, Sentinelles i el Triumvir grec.

De tots aquests personatges que hem esmentat anteriorment, ens trobem que en la continuïtat de l'obra molts d'ells apareixen en la narració però bé, o amb un altre nom, o simplement Fages aposta per incloure altres personatges nous del no res a través del seu imaginari i per donar un toc més d'humor en el relat.

Els personatges que no trobem en el llistat però que apareixen al llarg de la narració són els següents: el cor de dones indigetes, unes veus (on no es defineix qui és cadascú, és en plural), un grec, un cor de dones gregues, un cor de dones (sense especificar cap personatge individualment), el triumvir, un cor de grecs, un manaia (que no sabem si és el capità o una altra persona diferent), un cor grec, un cor de romans, el cor de sorges, un sorge romà, un cor indigeta, una dona grega, una dona indigeta, un cantor, un cor de sorges romans, una noia, un sorge i, finalment un conglomerat que Fages ho anomena "Tot" i que simbolitza el conjunt de grecs, romans i indigetes.

Segons el *dramatis personae* de l'obra de Fages només apareix un cor, i aquest és el cor de canèfores. Per altra banda, l'autor afegeix al llarg del relat un cor de dones gregues, un cor de dones, el cor de sorges, el cor indigeta i el cor de sorges romans.

Tal com hem dit, també apareixen altres personatges secundaris els quals Fages dóna vivacitat per intervenir en qualsevol dels actes de l'obra i donar un to més burlesc, com és el cas del triumvir, el manaia, una dona grega, una dona indigeta, un cantor, una noia (la qual no sabem si és grega, romana o indigeta), un sorge i, finalment un Tot.

Per fer més entenedora l'obra es farà un anàlisi de tots els personatges que completen l'obra d' *Empòrion, la de les tres muralles*, per tal de veure quina relació hi ha entre ells, quin és el seu paper en l'obra, quina importància tenen, i si Fages manté també una versemblança pel que fa l'ús dels personatges i els seus noms.

Anàlisi dels personatges

Arquímedes- és un personatge que apareix just al final del primer acte. Fages el que fa és agafar un nom d'un personatge històric important com Arquímedes, un dels científics i matemàtics més coneguts de l'antiguitat clàssica ³⁷ i en fa caricatura, ja que el paper que li dóna a l'obra és d'un humil i pobre pagès. Per tant, podem dir que Fages aposta per agafar noms de personatges històrics grandiloqüents i en fa burla.

A l'obra, Arquímedes juntament amb Pistèteros, Pausànies i Epaminondes mantenen un diàleg molt breu quan el Triumvir els pregunta per la tramuntana que fa i ells contesten tots a l'hora. Per tant, és un personatge totalment secundari.

TRIUMVIR:

-Interroguem un mariner.

Què hi dius del temps tu, vell Pistèteros?

PISTÈTEROS, PAUSÀNIES, EPAMINONDES I ARQUÍMEDES:

-Això és un pols d'alè del Nord,

*Que ací en diuen tramuntaneta.*³⁸

Beristegui- en l'obra és el príncep dels indigetes i un dels grans protagonistes, ja que és el marit de Matafaluga, un altre dels personatges importants en la història. Aquest personatge apareix per primera vegada en el primer acte, escena tercera, quan aquest demana que tornin a la seva esposa al fill del Triumvir.

FILL DEL TRIUMVIR:

-No han passat per les portes de la vila

³⁷ Grimal, P. (1951). *Diccionario de Mitología Griega y romana*. París: Ediciones Paidós.

³⁸ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 58.

*sinó dones que duien les verdures
a l'hora del mercat.*

BERISTEGUI:

*- Per 'questa porta
l'he vist entrar.³⁹*

Segons els editors d'*Empòrion, la de les tres muralles*, aquest nom pot ser un possible antropònim d'origen basc: beris- desconegut i -tegi lloc; lloc desconegut. Però, no és aleatori que Fages escollís aquest nom, ja que la llengua parlada pels indigetes era d'arrel iberobasca. Per altra banda, i segons els textos de Titus Livi extrets dels estudis de José Martínez Gázquez hi ha un personatge històric anomenat Bilistague que era rei dels ilergetes, que seguint la història de la campanya militar de Cató es va veure en la necessitat d'enviar l'ambaixada al cònsol romà per demanar ajuda.

49. Liu. 34, 11, 1-2:

En Hispania entretanto el cònsul tenia su campamento no lejos de Ampurias. Tres legados de parte del rey de los ilergetes Bilistague, de los cuales uno era su hijo, fueron allà quejándose de que sus poblados fortificados estaban siendo atacados.⁴⁰

Per tant, Fages podia agafar com a font d'inspiració aquest nom històric, ja que tenen una gran semblança no només fonètica, sinó també d'escriptura.

Capità Manaia- és el centurió Clemens, el fill del gran triumvir. Aquest personatge és molt curiós, ja que en el *dramatis personae* apareix amb el nom de Capità Manaia però en el relat, ens pot confondre molt fàcilment, ja que apareix un manaia que no ens especifiquen que sigui el capità i el podem confondre. De totes maneres, cap al final del tercer acte entre parèntesis apareix un capità Manaia anomenat també Clemens. L'únic que els diferencia del Centurió i de l'altre personatge és que l'accent del capità no hi és (Clemens) però el del Centurió sí (Clèmens). Cal fer evident, que tant un personatge com l'altre tenen un paper gaire bé inactiu durant l'obra.

³⁹ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 43.

⁴⁰ Martínez, J. (1992). *La Campaña de Catón en Hispania*. Barcelona: Avrea Saecvla, Universitat de Barcelona.

CATÓ (al capità Manaia):

*-Clemens, tindràs un camp de menta
i un tamariu, a la Climenta.*⁴¹

Un Centurió- és un personatge totalment secundari que apareix en el tercer acte i que intervé en el gran diàleg que es manté durant tot l'acte entre diferents personatges, tot i que aquest no intervé massa.

UN CENTURIÓ: (a una noia)

*-Si jo et plagués...*⁴²

Manaia- apareix per primera vegada a l'última escena del primer acte en l'obra de Fages. És un personatge secundari, tot i que manté diàlegs al llarg de la narració amb altres personatges com: Cató, el Triumvir, un pagès, etc.

MANAIA:

*-Il·lustre Cònsol,
un vent estrany
cuida esquinçar les veles.*⁴³

Fages utilitza aquest personatge com un anacronisme, ja que els manaies són típics de la tradició de setmana santa, i ell l'utilitza fent referència als soldats romans.

Marc Porci Cató- és el cònsol de Roma i un dels grans protagonistes de l'obra, per no dir el primer. Era militar i escriptor romà (234-149 aC), un home auster, virtuós, eloqüent i temut per a tothom. Serà a l'any 193 a.C quan Cató després del seu fracàs en el senat amb motiu de la llei Òppia buscarà la guerra i el conhort a les terres empordaneses.

La primera presa de contacte del protagonista serà en el primer acte a l'escena quarta, quan Cató juntament amb l'herald i els centurions armats entren a les terres empordaneses després de desembarcar en el territori.

⁴¹ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 92.

⁴² Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 86.

⁴³ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 57.

Pel que fa el cònsol Cató correspon en tots els aspectes a la figura històrica de roma, per tant, podem dir que Fages agafa el personatge històric de roma per crear aquest relat.

CATÓ:

*-La travessia
de la badia
no m'ha provat.
Fes-me un xic d'aire,
dissimula,
que potser em sento
una miqueta
marejat.⁴⁴*

Cató és un personatge que ja havia estat utilitzat per Fages en altres obres com el sonet “El pou de Cató” una anècdota transmesa per Aulus Geli, II, 12, de *Les nits àtiques*.

*Fa dos mil·lenis, frec de la muralla,
vora aquest pou, Porci Cató solia
contemplar un bleix de sol en agonia
crepuscular. De la recent batalla*

*oblidadís de murtra, s'emmiralla
en l'esbarjós cristall de la badia.
Els triumvirs li feien companyia,
recés del vent que xiula, brunz i calla.*

*El vencedor s'allisa les purpúries
gires de llana de la toga. –Sense
la tramuntana, fora bella Empúries*

⁴⁴ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 47.

*-diu- aquest buf que ni el Senat pot vèncer.
Mentre una rauxa irònica trabuca
quasi el trirrem, i al cònsol clou la boca.*

Aquest sonet ens conta que el cònsol Cató, el vencedor d'Empúries, és derrotat per la tramuntana justament en relació a la trama de l'obra *Empòrion, la de les tres muralles*, on el vent també és un gran protagonista del relat.⁴⁵

CATÓ:

*-No fos aquest vent foll,
que m'emplena la boca
i no em deixa parlar!⁴⁶*

Cor- Fages insereix aquest cor inespecífic el final del tercer acte, quan grec, romans i indigetes decideixen fer un pacte i viure en convivència els uns amb els altres. Aquest cor es caracteritza per la repetició continua de la frase: "Visca l'amor", eliminant així qualsevol discrepància entre els tres pobles.

Cor de Canèfores- en aquest cas, el cor apareix una sola vegada en tota l'obra, i és més aviat cap al final de l'últim acte. Per tant podem dir que és un personatge secundari. Intervé després de la gran victòria de Cató i quan el Triumvir li ofereix per celebrar la seva glòria "el magne invent de la tartana a contravent", és a dir, un barco. Serà a partir d'aquest moment, quan Cató se li ofereix beure i menjar i aquí és quan el Cor de Canèfores fa la seva participació en el diàleg.

COR DE CANÈFORES:

*-Nosaltres t'oferim, si en vols menjar,
aquest plat de bunyols de l'Empordà.⁴⁷*

⁴⁵ Anglada, M. (1991). *Notes sobre dos poetes llatinistes empordanesos*. Girona: Institut d'Estudis Gironins, pàg. 241.

⁴⁶ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 72.

⁴⁷ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 89.

Cor de grecs- un altre dels cors que apareix al llarg de l'obra però no és esmentat en el *dramatis personae* és el cor grec, un personatge secundari que intervé per primer cop a l'escena quarta del primer acte.

COR DE GRECS:

-La gràcia del país

*és un do que s'encomana.*⁴⁸

Cor de romans- és un personatge que no apareix en el llistat del *dramatis personae*, però el trobem a l'inici del tercer acte i intervé en un diàleg amb dos cors més: el cor indigeta i el grec, ja que volen aconseguir que els pobles s'uneixin i que destrueixin el mur que els separa. El cor de romans només té cabuda a l'inici d'aquest tercer acte i prou, no té cap paper primordial dins l'obra, ja que potser Fages vol donar més importància als altres cors que apareixen més endavant.

COR DE ROMANS:

*-Mart és l'artífex, déu de la victòria.*⁴⁹

Cor grec- aquest serà qui obre el tercer i últim acte de l'obra, tot i que té un paper secundari al llarg de la narració. El seu objectiu és explicar les semblances entre grecs i romans, fent entendre al lector, que al cap i a la fi tots són emporitans, i que per tant, no són diferents, ja que també comparteixen els mateixos déus.

COR GREC:

*-Grecs i romans tenim un déu mateixos.*⁵⁰

Cor de dones- és un cor que no apareix en el *dramatis personae* i, que per tant, Fages l'introdueix per primera vegada en l'escena quarta del primer acte. Fa un paper totalment secundari, però alhora és important la seva intervenció, ja que és un dels personatges que crítica l'arribada del cònsol Cató. En aquest cor però, l'autor no ens especifica quines dones el formen, tot i que podem pensar que sigui un conglomerat de dones romanes, gregues o indigetes.

⁴⁸ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg.49.

⁴⁹ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg.77.

⁵⁰ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg.77.

COR DE DONES:

*-Diu que Cató – qui no ho ha vist no ho creu-
ha obligat a les matrones a anar a peu.⁵¹*

Cor indigeta- intervé per primera vegada en el segon acte, a la primera escena del quadre segon. És un personatge que no és presentat en el *dramatis personae*, sinó que apareix quan es pensen que Cató es rendeix i se'n va del territori i per tant, els indigetes creuen que tenen la victòria però no és així.

COR INDIGETA:

*-Han fugit, han fugit!
Victòria, Victòria!⁵²*

Cor de dones indigetes- és un altre dels cors que tampoc compareix en el llistat dels personatges que intervenen en l'obra. Tot i que Fages l'insereix just a la segona escena del primer acte. Aquest conjunt de dones indigetes són les verduleres que porten els aliments pels habitants.

COR DE DONES INDIGETES:

*-Dones de pau.
Pas a les verduleres,
que duen el cistell
maduixes i cireres
a canvi de verats,
lluç i sardina fresca.⁵³*

Cor de dones gregues- és un cor que no apareix en el *dramatis personae*, però que tampoc té una gran rellevància a l'obra, ja que només és inserit en el tercer acte i intervé una sola i única vegada en tot el relat.

⁵¹ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 48

⁵² Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 73.

⁵³ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 40.

COR DE DONES GREGUES:

-Ha plogut molt des d'Agamèmnon ⁵⁴

Cor de sorges- Situats al començament del segon acte a la primera escena, el cor de sorges s'encarrega d'iniciar un diàleg on després intervindran diferents personatges. En el transcurs del relat també apareix individualment un sorge romà el qual també podem incloure en el conjunt del cor, ja que és inserit poc després de la intervenció d'aquest, i per tant, ens pot donar a entendre que aquest sorge formi part també del conjunt del cor, tot i que l'autor no ho deixa gaire clar.

COR DE SORGES:

*-Arriem la bandera
pel toc de posta
i salutem les àligues,
mentre el sol vessa
pètals encesos,
plor macilent
de les canèfores de Roses.* ⁵⁵

Coral- és un personatge que tot i que no comparegui en el *dramatis personae* té cabuda en l'escena primera del primer acte. És una coral que ens fa de narrador extern, qui ens posa en situació i ens explica moltes de les accions que succeeixen a l'obra.

CORAL:

*-Indigetes i grecs
amem la convivència,
d'ací d'allà del mur
agermanats pels segles.* ⁵⁶

⁵⁴ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 85.

⁵⁵ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 59.

⁵⁶ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 38.

Coral Romana- aquesta coral tot i que estigui inserida en el llistat dels personatges que formen l'obra, només apareix en el tercer acte, i acompanyada de la coral indigeta i la de grecs. Per tant, té molt poca participació en el tercer acte i en tota l'obra. Per tant és un personatge que perfectament podria ser eliminat de l'obra, ja que el seu paper és molt secundari i no té una gran aportació.

CORAL ROMANA:

*-Glòria a Mart!*⁵⁷

Coral de grecs- a diferència de la coral romana, aquesta té un paper molt més actiu en l'obra, ja que apareix per primera vegada en el primer acte, tercera escena. La coral grega és la que s'encarrega d'explicar l'arribada del cònsol Cató a les terres empordaneses, i el motiu pel qual s'hi volen establir.

CORAL DE GRECS:

*-Tots els camins de la mar
són sargit de veles blanques.
Són les veles dels romans [...]*⁵⁸

Coral Indigeta- és inserit per primera vegada en el primer acte, tot i que més tard, concretament en l'escena cinquena. Intervé en un moment on els indigetes i els grecs manifesten les seves diferències i cadascú posa èmfasi en allò que diu.

CORAL INDIGETA:

*-Els indigetes tenim rei.*⁵⁹

Corifeu- és el grandiloqüent i xafarder, el qui ho sap tot, el confident, qui ens explicarà les coses tal hi com van esdevenir. Aquest és qui s'encarrega d'obrir i tancar l'obra de teatre. Apareix el principi de l'obra, just abans de començar amb el primer acte. El seu objectiu és posar-nos en situació i fer una breu introducció sobre el personatges i el lloc on transcórrer l'acció. Cal dir, que també apareix en el tercer i últim acte però que té

⁵⁷ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 78.

⁵⁸ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 44.

⁵⁹ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 55.

una participació gairebé inactiva ja que només pronuncia monosíl·labs: “La” o “Va”. I per acabar, també és l’últim de dir les paraules finals per concloure amb l’obra.

CORIFEU:

*-Visca l’amor, visca l’amor,
que tot ho salva.
Visca l’amor,
visquin les roses, la murtra, el llor.
Visca l’amor.*⁶⁰

Epaminondes- és un personatge peculiar que només apareix el final del primer acte, juntament amb Pistèteros, Pausànies i Arquímedes. El que fa Fages amb aquest personatge és agafar el nom d’un personatge històric grandiloqüent, en aquest cas, un general tebà fill de Polimnis, i en l’obra el converteix en un vulgar pagès, el qual és ridiculitzat més endavant pel Triumvir ja que el criden per “Papaminondes”.

PISTÈTEROS, PAUSÀNIES, EPAMINONDES I ARQUÍMEDES

*-Això és un pols d’alè del Nord,
que ací en diuen tramuntaneta.*⁶¹

Fill de Triumvir- és el capità de la guàrdia grega. Fages fa un anacronisme i juga amb el nom del “triumvir” un càrrec de poder portat per tres persones molt típic del sistema polític de Roma, però que Fages, per fer controvèrsia, l’utilitza per parlar del sistema polític grec. Aquest sorgeix per primera vegada al primer acte, a la segona escena, quan descobreix que una de les dones del cor de dones indigeta és la muller del príncep Beristegui.

FILL DEL TRIUMVIR:

*-Tu, verdulera, tens
la cara de princesa.
El mocador del cap
es veu que és de disfressa.*⁶²

⁶⁰ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 96.

⁶¹ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 58.

⁶² Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 40.

Guerrers Grecs- el conjunt de guerrers grecs apareixen en el primer acte, tercera escena quan els guerrers indigetes demanen que tornin a la princesa Matafaluga. D'altra banda, cal dir que també trobem a guerrers grecs de manera individual, però que no tenen un nom en concret.

GUERRERS GRECS:

*-Aquestes llances.*⁶³

Guerrers Indigetes- en aquest cas, en cap moment de l'obra hi ha un conjunt de guerrers indigetes que tinguin la paraula, tot i que aparegui en el *dramatis personae*. Però, per altra banda sí que apareix un guerrer indigeta que intervé, o bé, un indigeta que no sabem si és un guerrer o no. El guerrer indigeta sorgeix per primera vegada al principi del tercer acte quan aquest manté un breu diàleg amb el triumvir.

GUERRER INDIGETA:

*-Si res més no, que, per avui,
sigui esborrat el mur.*⁶⁴

Guerrers Romans (sorges)- tot i que els guerrers romans són esmentats en el *dramatis personae*, no apareixen en cap moment de l'obra, ni com a conjunt, ni individualment.

Guerrers- en el segon acte, quadre segon, primera escena apareixen 6 personatges en el campament indigeta que són guerrers. Aquests però no tenen cap nom específic, i mantenen un diàleg entre ells. Podem intuir que són guerrers indigetes perquè la situació transcórrer en el seu campament i Beristegui, el seu príncep participa en la conversa.

Herald- per definició i des dels temps més antics era qui s'encarregava de portar les notícies al rei. En aquest cas, aquest personatge apareix en el primer acte, a l'escena quarta quan pregonant diu que el cònsol Cató arribarà i que l'han de rebre i acollir de bon grat.

⁶³ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 43.

⁶⁴ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 78.

HERALD:

*-El triumvir en cap de la ciutat,
per do de Zeus, gran sacerdot d' Asclèpion,
dicta el pregó: "Que tots els ciutadans
d'Empòrion escoltin i obeeixin:
El cònsol Porci Cató [...] ⁶⁵*

Matafaluga- filla del rei de Llers i muller de Beristegui. És una de les grans protagonistes de l'obra i apareix en el primer acte, a la segona escena quan és descoberta pel fill del Triumvir intentant escapar de les mans del seu marit Beristegui. Fages escull el nom de "Matafaluga" una planta herbàcia que s'utilitza per fer licor del mateix nom (Anís, Batafaluga o Matafaluga) possiblement per què és una de les plantes que més es cultiva a la península ibèrica. També podem establir una relació amb l'obra de Manuel Brunet: *El meravellós desembarc dels grecs a Empúries*, ja que la protagonista és anomenada Tamariu, un arbre típic de l'Alt Empordà, i per tant, es fa una referència important a les plantes més típiques.

MATAFALUGA:

*-Si ja m'has conegut,
de què em valdrà que ho negui? ⁶⁶*

Sorge romà- en l'obra, aquest sorge és anomenat Clèmens, tot i que aquest tampoc apareix en el *dramatis personae*. Ell s'encarrega de parlar amb el cònsol Cató per dir-li, en confidencialitat, que la muller de Beristegui no esta embarassada.

SORGE ROMÀ:

*-Cònsol, et duc
noves secretes de la ciutat. ⁶⁷*

⁶⁵ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 45.

⁶⁶ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 40.

⁶⁷ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 61.

CATÓ:

-Gràcies, Clèmens, per l'avís.

*Faràs que passi la princesa.*⁶⁸

Pagès- tot i ser un personatge que està inserit en el *dramatis personae* només apareix el final del primer acte. Per tant no té un paper gaire actiu, simplement intervé en un diàleg quan el Triumvir li pregunta què és la tramuntana. Tampoc queda reflectit si és un grec, un romà o un indigeta ja que és denominat com a “pagès” amb un to despectiu, però podem interpretar que pot ser el mateix Epaminondes quan el Triumvir en fan burla del seu nom, primer el crida com a “Papaminondes” i finalment el crida com a “pagès”.

TRIUMVIR:

-Interroguem aquest pagès.

Ei, Tu, Pagès Papaminondes!

PAGÈS:

-En diuen vent

d'aquesta mica,

*mica de buf dels llavis d'Èol?*⁶⁹

Pausànies- històricament va ser un historiador, viatger i geògraf grec que va viure a l'època dels emperadors Adrià i Marc Aureli, però Fages agafa aquest nom i el ridiculitza utilitzant-lo per nombrar a un simple pagès de l'Alt Empordà. Aquest personatge apareix conjuntament amb Pistèteros, Arquímedes i Epaminondes al final del primer acte, quan el Triumvir pregunta per aquest vent tan estrany (veure en la referència dels personatges d'Arquímedes o Epaminondes).

Pistèteros- és un dels protagonistes de la comèdia *Les Aus* de l'autor grec Aristòfanes. En l'obra, l'autor ridiculitza la mitologia grega per mitjà de la història d'un home que intenta fundar una ciutat a l'aire a mig camí dels déus i els homes mortals. Fages, per tant, utilitza molt encertadament el nom d'un personatge literari, al costat de personatges històrics com Pausànies, Arquímedes o Epaminondes amb la mateixa

⁶⁸ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 62.

⁶⁹ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 58.

intenció que Aristòfanes, burlar-se de tot i de tothom. Aquest és un dels altres personatges que apareix en el *dramatis personae*, però que conjuntament amb Pausànies, Epaminondes i Arquímedes només responen un sol moment.

Rabadà- és un personatge que només apareix per primer i últim cop en el segon acte, quadre segon, primera escena, tot i que en el *dramatis personae* si que hi té cabuda. És un pastor que té un paper poc participatiu en l'obra, ja que només intervé un sol cop en tota l'obra amb la finalitat d'avisar a Cató de que vigili si vol lluitar contra el poble i el príncep indigeta.

Fages fa un anacronisme, ja que el pastor és un personatge típic i tradicional del pessebre, però l'autor l'afegeix en aquest relat de contingut historiogràfic grec i romà.

RABADÀ:

-Cònsol invicte, escolta'm.

Si lluiteu cara al Nord,

*no fareu gaire cosa.*⁷⁰

Sentinelles- són dos guàrdies o guaites militars grecs i indigetes que s'encarreguen de vigilar qui entra i surt d'ambdues ciutats que són separades per la muralla. Aquests seràn qui iniciaran l'obra d'*Empòrion, la de les tres muralles*, amb un diàleg entre ells i donant pas a l'obra explicant com arriben les naus dels romans a les seves terres.

SENTINELLA 1R:

-Sentinella, a l'aguait!

SENTINELLA 2N:

*-A l'aguait, sentinella!*⁷¹

Triumvir grec- Fages en aquest cas fa un anacronisme, ja que utilitza el concepte "triumvir" per fer referència al poder polític dels grecs, cosa que aquest tipus de càrrec pertany al sistema polític de Roma. Cal destacar també, que dins el *dramatis personae*

⁷⁰ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 72.

⁷¹ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 37.

apareix amb el nom de “Triumvir grec, però en el transcurs de l’obra només sorgeix un “Triumvir” sense especificar si és grec o romà, tot i que interpretem que sigui el grec.

És un personatge que intervé per primera vegada en el primer acte, a la quarta escena i que continua el seu paper en la continuïtat de la narració, ja que és un dels personatges importants.

TRIUMVIR:

*-Què hi fa aquesta part del mur
la muller de Beristegui?*⁷²

Tots- és un conglomerat de tots els personatges que formen l’obra, ja siguin principals o secundaris i que tenen lloc en el tercer acte per fer una conclusió del relat i que el lector pugui veure que tots els personatges viuen en pau i tranquil·litat.

TOTS:

*-Des de Montgó fins a Puig Rom
a la sardana hi cap tothom.*⁷³

Veus- és un personatge que no apareix en la presentació dels protagonistes que formen l’obra, però surt constantment al llarg de tot el relat. El podem trobar per primer cop en la primera escena del primer acte. Són unes veus que no s’especifiquen en cap moment a quin grup pertanyent, però intervenen entre altres personatges.

VEUS:

*-Aquí tothom
viu del mercat;
doncs ells que visquin
del seu altar!*⁷⁴

⁷² Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 47.

⁷³ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 95.

⁷⁴ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 42.

Un cantor; un altre cantor- són dos personatges secundaris que apareixen en el tercer acte i que intervenen conjuntament amb el Corifeu pronunciant només un monosíl·lab: “La” celebrant la unió dels tres pobles.

Referències dins del text

Déu Zeus- Aquest és esmentat en el tercer acte, pel Triumvir, ja que arriben a un acord romans, grecs i indigetes, i en motiu de celebració sacrificaran un bou en honor al Déu més poderós de l'Olimp: Zeus.

TRIUMVIR:

*-Sacrifiquem a Zeus les cuixes
d'un bou rostit.*⁷⁵

Déu Mart- és un dels déus més esmentats al llarg del relat, ja que un dels temes principals d'aquesta obra és la guerra i, per tant, Fages en fa referència constantment per què romans, grecs i indigetes es sentin protegits per aquest déu. Just al principi del tercer acte es comença a fer la crida cap aquest déu per tal d'aconseguir la seva ajuda abans de les lluites.

CATÓ:

*-Juro per Mart
que, de retorn
del gran combat, [...]*⁷⁶

Les Bruixes de Llers- segons la seva etimologia, els indigetes, la branca dels ilergetes tenien la seva fortalesa a Llers. D'aquí que en l'obra Beristegui serà el príncep del indigetes al territori de Llers. Al llarg de l'obra Fages utilitza els mots ilergetes o bé, indigeta, per referir-se a una mateixa persona i tots els qui són governats per Beristegui.

COR DE SORGES:

*-Diu que les noies
del lloc de Verges*

⁷⁵ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 93.

⁷⁶ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 60.

*són les més maques
entre les gregues
i les ilerges.⁷⁷*

Cal destacar que a diferència dels grecs i els romans, els indigetes s'invocuen per demanar ajuda a les Bruixes de Llers. Per tant, també tenim un anacronisme, ja que aquestes són més tardanes que la mitologia greco-romana.

MATAFALUGA:

*-Oh vencedor, per immolar-me als déus hel·lens
i a les Bruixes de Llers em dones la vènia?⁷⁸*

El mite d'Ifigènia Ifigènia o Ifigenia- és esmentada pel Fill del Triumvir, quan aquest diu que cal cercar una jove verge per la ciutat com la bonica Ifigènia, la filla gran del rei Agamènnon i la reina Clitemnestra. Segons diu el mite, Agamènnon es va veure obligat a sacrificar a la seva filla.

FILL DEL TRIUMVIR:

*-Cal cercar si s'ofereix, de la progènie
de la ciutat, una Ifigènia,
bonica i jove per matar.⁷⁹*

L'himeneu- era el Déu dels casaments. Aquest surt esmentat per la Coral quan el Triumvir ofereix al cònsol Cató unes noies amb les que s'hi pot casar.

CORAL:

-Visca la santa llei de l'himeneu.⁸⁰

⁷⁷ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 61.

⁷⁸ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 85.

⁷⁹ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 81.

⁸⁰ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 84.

Agamèmnon- Rei d'Argos i de Micenes, dirigent de l'exèrcit aqueu en la guerra contra Troia. En el tercer acte, després de què el cònsol en surti vencedor, el cor de dones gregues fa referència a aquest personatge històric Agamèmnon per dir que ja n'han tingut prou, des de la guerra que es va iniciar amb ell com a protagonista.

COR DE DONES GREGUES:

*-Ha plogut molt des d 'Agamèmnon.*⁸¹

Orfeu- és un personatge que sorgeix per primer cop en la breu introducció que fa el Corifeu a l'inici d'*Empòrion*. Però no només és esmentat en aquest apartat, sinó que en el transcurs de l'obra també es deixa veure en algun petit moment.

CORIFEU:

*-Orfeu, el demiürg que polsa la lira, va afegir-hi una corda per evitar que els fets i la grandesa de la ciutat d'Empúries no fossin engolits pel silenci dels segles.*⁸²

Déu Èol- és el déu del vent, en aquest cas el de l'anomenada tramuntana, típic de l'Alt Empordà. Apareix per primera vegada, juntament amb altres divinitats just a l'inici de l'obra, quan el Corifeu explica i ens posa en situació sobre l'acció i els continguts del relat. També és esmentat en algun altre moment de l'obra quan els romans es pregunten quin vent bufa a l'Empordà.

CORIFEU:

*-I el déu Èol, el qui rima les estrofes de la tramuntana i sospira dintre l'embut de banús de la tenora, va escoltar la preguera del cònsol i va dictar-li el consell.*⁸³

Déu Asclèpion- és el guaridor de l'obra. És presentat pel corifeu abans de començar amb el contingut de l'obra, tot i que en el transcurs de la narració també surt esmentat en algunes escenes per tal de que grecs, romans i indigetes estiguin sans i segurs.

*-el més venerable dels quals és el gran sacerdot Asclèpion, el Guaridor, que, amb la seva estàtua de guix presideix encara a les ruïnes venerables.*⁸⁴

⁸¹ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 85.

⁸² Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 31.

⁸³ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 35.

⁸⁴ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 34.

Deessa Afrodita- Cató després de desembarcar a terres empordaneses, els hi explica als grecs el motiu pel qual ha vingut en aquest territori fent menció d'algunes divinitats de la mitologia clàssica com és el cas d'Afrodita.

CATÓ:

*-[...]i veure el cap que en diuen d'Afrodita.*⁸⁵

Llocs

Cala Culip- com a derivat de Calipso, la nimfa que va retenir a Ulisses durant sis anys segons la mitologia clàssica.

Cap abrupte- Cap Norfeu, entre Roses i Cadaqués, l'ètim del qual seria Orfeu, músic de la mitologia grega, casat amb Eurídice.

Ciutat de Pirene- Pirene és una princesa mitològica que dóna nom als Pirineus. Aquesta ciutat encara té el Port de Venus- fent referència a l'antic Portus Veneris, "Port de Venus" que ha donat lloc a Portvendres.

El cap d'Or- En l'obra del *Somni de Cap de Creus*, cap d'Afrodita d'Or seria el topònim primigeni abans de ser cristianitzat amb el nom de Cap de Creus. Afrodita, en la mitologia grega era la deessa de l'amor, la bellesa i el matrimoni.

Les illes d'Astarté- aquesta és una deessa fenícia que, tot i ser verge, era la protectora de la fecunditat i de l'amor sensual, com ho era Venus en la mitologia romana. Fages hi pressuposa l'arrel etimològica de l'Estartit. (apareix també en el llibre de Brunet).

Les Termòpiles- era el pas entre les muntanyes que permetia la relació entre el nord i el Sud de Grècia. La famosa batalla que en porta el nom hi tingué lloc el 480 a.C que fou entre grecs i perses.

Montgó- és una cala propera a l'Escala d'etimologia incerta.

Montjoi- és una cala propera a Roses. El seu ètim seria "monte gaudii", Mont de Júpiter, tal com deixa entendre Fages a l'obra. Montjoi com a derivat de *Montem Iovis* (muntanya de Júpiter).

⁸⁵ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 50.

Palau de Vidre- es refereix el poble del Rosselló.

Puig Rom- elevació propera a l'actual Roses i a l'antiga Rhode massolita.

Vilatenim, Vila-sacra, Vilaür, Vilacolum, Vilamaniscle, Vilablareix, Vilopriu, Vilafreser, Viladamat, Vilanova, Vilanant- aquest llistat de pobles apareixen al final del tercer acte on hi ha una sèrie de personatges que els nombren i corresponen a noms de diferents pobles que formen l'Empordà.

5.4.6. La versemblança històrica amb *Empòrion*

Empòrion, la de les tres muralles, és una obra teatral en la qual Fages vol narrar el segon relat verídric, és a dir, el segon desembarcament que va haver-hi a Empúries. Quan parlem de “segon desembarcament” ens referim més concretament, a l'arribada dels romans i el cònsol Cató a terres empordaneses, i com s'encarrega d'instal·lar la seva legió en el territori conjuntament amb els grecs i els indigetes.

Fages escriu aquesta peça teatral ambientada a Empúries, la primera ciutat. A través de l'humor, ens explicarà la convivència entre indigetes, romans i foces del segle II a.C.

A trets generals, pel que fa a l'espai i el temps de l'obra: *Empòrion, la de les tres muralles*, es regeix per la realitat que es va viure a Empúries durant el segle II a.C. Però més concretament, podem dir que Cató, segons els estudis de José Martínez Gázquez, arribarà a l'Empordà l'any 195 a.C.⁸⁶

*Así, pues, a estos pueblo llega Catón en el 195 a.C enviado por el Senado para sufocar su levantamiento y su lucha por la libertad frente a la intención dominadora de los romanos, que tras las luchas con los cartagineses durante la segunda guerra púnica, habían comprendido las ventajas de dominar las Fuentes de recursos de las que se habían valido sus enemigos.*⁸⁷

El que sí que cal destacar és que segons el relat que ens conta Fages de Climent, Marc Porci Cató, a l'any 193 a.C després del seu gran fracàs en el senat, com a conseqüència de la llei Òppia, una llei que no va poder mantenir, vé a buscar el conhort en aquest

⁸⁶ Martínez, (1992). pàg. 160.

⁸⁷ Martínez, (1992), pàg. 160.

país. Per tant, podem dir que els anys no són exactament els mateixos, però el motiu pel qual va marxar de Roma si, i va ser per tot el seu fracàs amb la liquidació de la llei.

Marc Porci Cató, l'home més auster, esforçat, eloqüent i virtuós i temut en el transcurs de tota la història de Roma, que, exactament, l'any 193 abans de Jesucrist, ve a cercar en la guerra i els bons aires d'aquest país conhort el seu fracàs en el senat, amb motiu de la llei Òppia [...] ⁸⁸

Segons *La campaña militar de Catón en Hispania* (1992), l'any 195 a.C Cató es presenta a les eleccions i gràcies a l'habilitat que tenia amb l'oratòria va obtenir el suport de la classe agrícola, aconseguint així a favor els vots per a la més alta magistratura.

Però, només començar la seva magistratura, M. Fundanio i Luci Valèrius van presentar la qüestió sobre la liquidació de la llei Òppia, una llei que regulava el luxe de les dones, però Cató volia impedir l'anul·lació d'aquesta llei.

Fages troba oportú en la seva obra mostrar un petit tastet del què és la Llei Òppia posant com a exemple la nostra protagonista (Matafaluga) qui reclamarà els seus drets com a dona i demanarà ajuda a Cató per tal de lliurar-la del seu marit Beristegui.

Porci Cató és qui els comana; el Cònsol que, derrotat pel tribú Luci Valèrius, no ha pogut mantenir la llei que priva les dones dur el vestit recamat d'or ni usar la porpra dels cònsols. ⁸⁹

Un altre fet que cal tenir en compte és que *Empòrion, la de les tres muralles* remarca la idea de que Cató arriba a les terres empordaneses per buscar tranquil·litat i conhort.

CATÓ:

-El meu periple

és un viatge de plaer,

ara que és temps de primavera. ⁹⁰

⁸⁸ Ferrerós, J; Pla, J. (2012), pàg. 33.

⁸⁹ Ferrerós, J; Pla, J. (2012), pàg. 44.

⁹⁰ Ferrerós, J; Pla, J. (2012), pàg. 50.

I en canvi, segons els estudis de Martínez Gázquez l'únic objectiu que té amb aquest desembarcament és fer-se amb el territori i lluitar contra els grecs.

D'altra banda, i més concretament cap al final de la peça teatral, cal destacar una sèrie de noms de poblets que tenen en comú l'inici "Vila" i, que apareixen al final de l'obra, en el tercer acte, en un diàleg on hi surten diferents personatges.

SORGE:

-Aquesta noia té una granja a Vilopriu.

TRIIUMVIR:

*-Centurió, si bé la mires,
té el seu quintà a Vilademires.⁹¹*

L'Empordà de l'època romana era la *civitas Emporiae*, és a dir, l'Empordà-ciutat. Una sèrie de noms de pobles d'origen llatí recorden les villae romanes, la colonització i la romanització del país. La llista d'aquests noms són lentament catalanitzats, aquí en tenim uns exemples: Vilabertran, Vilacolum, Vilatenim, Viladamat, Viladasens, Vilademuls, Vilademí, Vilamorell, Vilafant, Vilaüt, Vilaür, Vilafreser, Vila Joan, Vilajuïga, Vilamacolum, Vilamaniscle, Vilamalla, Vilanant, Vilarnadal, Vilarobau, Vila-romà, Vilartolí, Vila-sacra i Vilapriu.⁹² Tot aquests noms ens recorden a pobles on habitaven els romans en aquesta època romana. Per tant, podem dir que l'autor utilitza els mateixos noms a l'hora de reconstruir part de l'obra d'*Empòrion, la de les tres muralles* per donar un aire més versemblant al contingut del text.⁹³

Un altre fet a destacar de l'obra és la versemblança que hi ha en el relat, quan Cató pren la decisió de voler destruir les muralles que separen grecs, indigetes i romans.

El cònsol va ordenar el desarmament dels hispans i posteriorment la destrucció de les muralles dels seus poblats, volent així la submissió completa abans de la seva partida a l'exili. El problema arqueològic que es planteja és decidir quins poblats van destruir les muralles i quins no. De totes maneres, es creu que els que es poden excloure d'aquesta dràstica mesura són el poble ilerget, ja que aquest era un poble que es mostrava aliat de

⁹¹ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 91.

⁹² Montero, F. (2014). *L'empordà i els empordanesos*. Girona: Col·lecció Josep Pla Narrativa.

⁹³ Montero, (1956), pàg. 109.

Cató i havia sol·licitat ajuda davant la confrontació amb els altres pobles, es volien mantenir apartats de la rebel·lió.

94. Frontinus 1, 1, 1:

*M. Porci Catón creia que las ciudades de Hispania sometidas por él se habrían de rebel·lar en el momento oportuno por la confianza en sus murallas. Así, pues, amenazando con la guerra, si no obedecían en seguida, escribió una a una que destruyeran sus fortificaciones y mandó que se entregaran carta a todas las ciudades en el mismo día; cada una de las ciudades creyó que se la había ordenado a ella sola; una conspiración pudo hacer que se rebelasen, si hubiese sido conocido que se les había ordenado lo mismo a todos.*⁹⁴

Tal hi com Fages demostra, a través de la ironia, a l'obra *Empòrion*, el nostre protagonista Cató vol destruir les muralles que separen els romans, grecs i indigetes per tal de crear un bon ambient de comunitat entre tots.

“I ara, per fi de festa, abolirem, a cops de pic o a cops de rem, aquesta gran muralla inútil que em molesta” segons deia el cònsol Cató.⁹⁵

Fages es regeix per una realitat històrica a l'hora de redactar aquest *divertimento* retratant així, amb un to més burlesc, l'arribada de Cató i el seu esquadró, i la peculiar manera que té d'instal·lar-se i de tractar els habitants d'Empúries.

⁹⁴ Martínez (1992), pàg 135.

⁹⁵ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 93.

6. CONCLUSIONS

Tal com s'ha vist en el transcurs del meu treball d'investigació, Fages és un escriptor que no deixa enrere la nostra història, ni les nostres arrels més catalanes. Més aviat el que fa és demostrar a l'actualitat, a través de les seves obres, el passat, i així ho ha fet amb la peça teatral d'*Empòrion, la de les tres muralles* (2012).

Una de les finalitats de Fages amb aquesta obra era explicar, tal com diu en la introducció d'*Empòrion*, l'arribada dels romans i el cònsol Cató a Empúries, a través de la ironia i seguint, possiblement, el fil de Manuel Brunet en la seva obra: *El meravellós desembarc dels grecs a Empúries*.

*Quina mena de gent eren els grecs que varen poblar la ciutat, escolteu ara el relat verídic del segon desembarcament i el recompte de les peripècies del cònsol llatí Marc Porci Cató [...].*⁹⁶

Després d'analitzar l'obra de Fages en paral·lel a la història, gràcies els estudis de José Martínez Gázquez i el seu gran llibre: *La campaña de Catón en Hispania*, s'ha pogut veure com l'autor tracta el passat de manera versemblant en la seva obra, però a l'hora manté una línia fictícia, que en aquest cas fa que l'obra esdevingui més divertida, fent una barreja de personatges, ja sigui per què s'inventa els noms o bé, per què són personatges històrics o literaris grandiloqüents. Per altra banda, també agafa moltes zones de l'Alt Empordà que surten com a llocs de l'acció i que són reals en la història viscuda.

Al cap i a la fi, amb aquest treball s'ha volgut contribuir en la recuperació de la figura de l'autor català Carles Fages de Climent a partir d'una de les seves obres teatrals: *Empòrion, la de les tres muralles* i veure com barreja la literatura catalana amb el món clàssic i la mitologia greco-romana en cada escena de l'obra, però també deixant entreveure el seu estil que el caracteritza a l'hora d'escriure: l'humor.

⁹⁶ Ferrerós, J., Pla, J. (2012), pàg. 30.

7. BIBLIOGRAFIA

- Anglada, M. (1991). *Notes sobre dos poetes llatinistes empordanesos*. Girona: Institut d'Estudis Gironins.
- Anglada, M. (7 de març del 2003). *Carles Fages de Climent i el mite grec*. Homenatge a Carles Fages de Climent. *Avui*, pàg 1-3.
- Balcells, J. (1981). *Geografia i Lirica de L'Empordà*. Girona: Institut Estudis Gironins.
- Bartolotti, A. (2011). *Mitología griega y romana, Dioses, héroes, semidioses y monstruos*. Barcelona: Ediciones Robinbook.
- Fages, C. (2012). *Empòrion, la de les tres muralles* (introducció) a cura de Joan Ferrerós i Jordi Pla Planas. Figueres: Brau Edicions.
- Ferrerós, J. (2002). "El passat en l'obra de Fages de Climent". Girona: *Revista de Girona*, núm 211.
- Guillaumet, J. (2009). *L'Empordà dels escriptors*. Barcelona: L'Avenç.
- Grimal, P. (1951). *Diccionario de Mitología Griega y romana*. París: Ediciones Paidós.
- Martínez, J. (1992). *La Campaña de Catón en Hispania*. Barcelona: Avrea Saecvla, Universitat de Barcelona.
- Montero, F. (2014). *L'empordà i els empordanesos*. Girona: Col·lecció Josep Pla Narrativa.
- Montero, F. (2007). *Fugint dels tòpics: El meravellós desembarc dels grecs a Empúries*. Annals Institut d'Estudis Empordanesos.
- Murgades, J. (2005). *Ús ideològic del concepte de classicisme durant el Noucentisme dins VV.AA., Polis i Nació. Política i literatura (1900-1939)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Murgades, J. (2006). *Eugeni d'Ors i el Noucentisme dins Eugeni d'Ors: Llums i ombres. Cicle de conferències en el cinquantenari de la seva mort (1954 – 2004)*. (2006). Romanyà: Edicions Cossetània.
- Panyella, V. (1996). *Cronologia del Noucentisme, una eina*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Pascuet, R; Pujol, E. (2002). *Carles Fages de Climent (1902-1968): poètica i mítica de l'Empordà*. Girona: Ajuntament de Figueres.
- Pla, J. (1989). *Escrits Empordanesos* (2a ed.). Barcelona: Destino.

- Pujol, E. (2002). “*El context cultural i polític del seu temps*” dins *Carles Fages de Climent (1902- 1968) Poètica i mítica de l’Empordà*. Figueres: Ajuntament de Figueres.
- Vallcorba, J. (1994). *Noucentisme, Mediterraneisme i Classicisme. Apunts per a la Història d’una estètica*. Barcelona: Quaderns Crema, Assaig Minor.
- Vayreda, M. (1983). *La vida i l’obra de Carles Fages de Climent*. Figueres: Institut d’Estudis Empordanesos.
- Vila, S. (2014). *Empòrion, la de les tres muralles (pròleg)*. Figueres: Brau Edicions.

